

*A fiatalon elhunyt Eötvös Lajos (1848–1872) arcképe
(Vasárnapi Ujság 1872. évi 11. szám)*

Eötvös Lajos portréja Tarczy Lajosról 1869-ből*

A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM történetében különös hely illeti meg az 1830-as évek első felében induló tanárnemzedék tagjait, köztük elsősorban Bocsor Istvánt és Tarczy Lajost, akik a főiskola új virágkorának meghatározó egyéniségei voltak. Kultuszukat tanítványaik a reformkortól kezdve évtizedeken át hathatósan ápolták és az utókor sem feledkezett meg róluk. Ennek köszönhető, hogy amíg a XVIII. században elhunyt tanárok arcképét sem ismerjük, róluk több alkalommal készült metszet, illetve fotó. A képes ábrázolás mellett hálás tanítványaik személyiségüket és érdemeiket is megörökítették. Tarczy legnagyobb ünneplésére tanári működésének félévszázados jubileumán, 1880-ban került sor. Már életében is tucatszámú méltatás jelent meg róla a sajtóban.

A tehetséges irodalomtörténésznek indult, de korán elhunyt Eötvös Lajos¹ 1869-ben a *Vasárnapi Ujság* hasábjain életrajzának közlésével és jellemzésével népszerűsítette egykori kedves tanárát.² Mivel Tarczy életrajza jól ismert, csak olyan lábjegyzeteket készítettünk, amelyek Eötvös cikkének jobb megértését szolgálják. Az eredeti szöveget – a korabeli latin szavak és kifejezések kivételével – mai helyesírással tesszük közzé.

* A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

¹ EÖTVÖS LAJOS, ráczkevi (Mezőszentgyörgy, 1848. március 1. – Budapest, 1872. március 6.) jogász, bibliográfus, irodalomtörténész, Eötvös Károly író és politikus öccse. Mezőszentgyörgyön született Eötvös Lajos szegény köznemes és Ujhelyi Lídia házasságából. 1853–1858 között a helyi elemi népiskolába járt, 1858–1866 között a pápai református kollégium növendéke, Tarczy Lajos és Szabó Károly tanítványa volt. Érettségi után a jogi képzést is Pápán kezdte, 1867 őszétől Kolozsváron folytatta és fejezte be, majd a bécsi egyetemen állami ösztöndíjjal paleográfiát, heraldikát és könyvtártudományt hallgatott. Hazatérése után a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tisztviselőjévé nevezték ki. 16 éves korában, 1864-ben jelent meg első írása nyomtatásban. 1866-ban Jósika- és Kölcsey-tanulmányával a pápai Képzőtársulat jóvoltából két díjat nyert. Munkatársa volt a *Századok* c. történeti folyóiratnak, a *Budapesti Közlöny*, a *Fővárosi Lapok*, a *Politikai Ujdonságok*, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, a *Protestáns Figyelmező*, *Vasárnapi Ujság* és a *Veszprém* c. lapnak. Részt vett a Magyar Történelmi Társulat munkájában. Tüdőbajban halt meg tudományos pályája kezdetén. Írói elnevei: Bodó Lajos, Ráczkevi. – Mi ujság? (– Eötvös Lajos meghalt.) = VU 19 (1872) 10. sz. (március 10.) 121–122., –á–r–.: Eötvös Lajos és Varró Sándor. = VU 19 (1872) 11. sz. (március 17.) 125–126. SZINNYEI II. 1893. 1360–1361., VARGA 2014. 274–275. Megjegyzésre érdemes, hogy Eötvös Károly 1872 januárjában 62 éves édesapját, márciusában 24 éves öccsét veszítette el. Mindkettőt Mezőszentgyörgyön temették el, egymás mellett alusszák örök álmukat. † (Halálozások.) = VU 19 (1872) 3. sz. (január 21.) 34. A híradás Eötvös Károly királyi ügyész és Eötvös Lajos, a lap munkatársa elhunyt édesapját a következőképpen méltatta: „a régi magyar emberek egyik valódi példánya veszett el az ismerősei körében köztiszteletben álló férfiban.”

² EÖTVÖS Lajos: Tarczy Lajos. = *Vasárnapi Ujság* 16 (1869) 47. sz. (november 21.) 641–642.

Ennek megfelelően megkülönböztetjük a rövid és hosszú magánhangzókat, a c hang régies formáját (cz) mellőztük. Egészében tartalmi hűségre törekedtünk. A kiegészítéseket szögletes zárójellel jelöltük. (– HUDI JÓZSEF)

*****

DUNÁNTÚLI REFORMÁLT MAGYARSÁGNAK fő és egyetlen művelődési helye volt a múlt század vége óta, sőt jórészen még most is az, a pápai ref.[ormátus] főtanoda.³ Márton István, az iskola tulajdonképi⁴ alapítója és lelke⁵, ott adta elő e században magyar nyelven legelőször a hittant és bölcsészetet, míg nem arról letiltották⁶; Stettner (később Zádor) György⁷ ez iskolában tanította 1832-től 1848-ig oly kitűnően a jogi tudományokat; Kerkapoly Károly⁸ ezen kollégium tanszékéről lépett ama tekintélyes állomásokra, amiket most elfoglal. Bocsor István⁹ ott adta elő évtizedek óta, most már 7 kötetben megjelent, Magyarország történetét¹⁰, s végre Tarczy Lajos ott hangoztatta magyar földön legelsőben a hegeli [hegeli] bölcsészet elveit, míg nem a természettani katedrán a kor színvonalán álló fizikai ismereteit tárta föl az ifjúság előtt.

³ A pápai reformátusok vallásgyakorlatát 1752-ben megszüntették, és csak 1783-ban engedélyezték újra; ezután kezdődött az átmenetileg Adásztevelen működő kisgimnázium főiskolává történő újjászervezése, kiépítése Pápán. A pápai kollégium mellett a dunántúli egyházkerületben Csurgón, Révkomáromban és Losoncon is működött református gimnázium, de akadémiai szintű oktatás csak Pápán volt. A Pápán tanuló diákok, leendő értelmiségiek adatai ma már a nyilvánosság számára is hozzáférhetők: KÖBLÖS 2006., KRÁNITZ–KÖBLÖS 2009., 2018.

⁴ értsd: tulajdonképpeni

⁵ (MÁNDI) MÁRTON ISTVÁN (Iszkaszentgyörgy, 1760. november 23. – Pápa, 1831. szeptember 21.) főiskolai professzor és igazgató, filozófus, nyelvész és tankönyvíró; az iskolatörténet a kollégium újjáalapítójának tekinti. Kolerában hunyt el. Munkásságáról készült monográfiák: SZABÓ 1860., TRÓCSÁNYI 1931., TÓTH 1931.

⁶ Tantárgyait magyarul tanította, magyar nyelvű tankönyveket is írt, így a magyar filozófiai nyelv egyik úttörőjének számít. A latin tannyelvű oktatást a kormányzat nyomására 1815-ben rendelte el az egyházkerület. TRÓCSÁNYI 1981. 132–133., 159.

⁷ STETTNER (ZÁDOR) GYÖRGY (Duka, 1799. július 3. – Pest, 1866. augusztus 17.) jogakadémiai tanár, író, az MTA levelező (1831), majd rendes (1832) tagja. 1832–1848 között a pápai jogakadémia alapító tanára volt. Művei részben Fenyéry Gyula írói álnéven jelentek meg. TUNGLI 1997. 130., VARGA 2014. 1102.

⁸ KERKÁPOLY KÁROLY (Szentgál, 1824. május 15. – Budapest, 1891. december 31.) jogakadémiai tanár, közgazdász, politikus, az MTA tagja (1859). 1846-tól Pápán volt bölcsészettanár. VARGA 2014. 528.

⁹ BOCSOR ISTVÁN (Énying, 1807. október 18. – Pápa, 1885. június 3.) református jogakadémiai történelemtanár, 1848–1849-ben az ényingi választókerület országgyűlési képviselője. VARGA 2014. 138.

¹⁰ BOCSOR István: Magyarország történelme különös tekintettel jogfejlődésére. I–VII. füzet, Pápa, 1861–1869.

E tanárok egyik legjelesbjét, Tarczy Lajost mutatjuk be ez alkalommal e lap olvasóinak. Annyival méltóbb ezt tennünk, mert Tarczyban a pápai főtanodának majdnem második alapítóját tekinthetjük, aki 35 évi szakadatlan tanárkodása alatt új, virágzó korszakot alkotott e tanoda életében. Ez idő óta nem lehet érinteni ez iskola kül- és beléletét, szellemi és anyagi mozgalmait, gyarapodását anélkül, hogy egyszersmind Tarczy nevét is ne említenők. De hosszú bevezetés és dicséret helyett álljanak itt tanúbizonyság gyanánt éleadatai.

Tarczy Lajos Komárom megyében Hetényen¹¹ született, 1807. deczemb.[er] 6-án, középsorsú tiszt szülőktől¹²; tanulmányait az 5-dik gymn.[áziumi] osztályig Hetényen a ref.[ormátus] lelkésznel, azontúl Révkomáromban és Pápán végezte kitűnő sikerrel, s még le sem tette hittani vizsgáit, midőn már 1829-ben nyilvános tanító¹³ volt a logikából, 1830–31-ben pedig segédtanár a mathezisből.¹⁴ Tanítói foglalkozása mellett senior¹⁵, mely hivatal már azon időben is nagy felelősséggel volt egybekötve, s főiskolai könyvtárnok¹⁶ volt.

E megbízatások végeztével ment, mint tanárjelölt 1831/2-ben a bécsi egyetemre fizikai s matematikai tanulmányok végett, s itt érte azon megtiszteltetés, hogy 1832 nyarán a Márton István halálával megürült bölcsészeti- és természettani tanszékre megválasztotta a dunántúli ref.[ormátus] egyházkerület.¹⁷ Ekkor — meg akarván felelni a belé helyezett bizalomnak és várakozásnak — a berlini egyetemet kereste fel, s ott két féleven keresztül készült az elébe szabott tudományágakra, miközben nagyobb utazást is tett Németországban, s meglátogatta egyebek közt a greifswaldi, göttingeni, giesseni, marburgi és würzburgi akadémiákat is. Hazatérvén s elfoglalván 1833. novemb.[er] 4-én kathedráját, — azonnal a főtanoda reformjához fogott s annak állapotait minden oldalról javítani igyekezett. Nagyrésztben az ő munkássága folytán létesült 1838-ban a főiskola kebelében egy kitűnő *nyomda*, melynek termékei a főváros

¹¹ helyesen: Hetényben (ma: Szlovákia)

¹² Szinnyei szerint „jómódú szülőktől” született. Vö. SZINNYEI XIII. 1909. 1302.

¹³ Nyilvános tanító (publicus praeceptor) a gimnázium alsóbb osztályaiban tanító segédtanító volt, akit a jogot vagy teológiát végzett vagy végzés előtt álló jól tanuló növendékek közül választottak ki.

¹⁴ 1828/29-ben logikát, 1828/30–1830/31-ben mathesist (matematikát) tanított.

¹⁵ Senior: itt a diák önkormányzat (coetus) vezetője, akit a legjobb tanulók közül választottak.

¹⁶ A főiskolai könyvtár mindenkorai igazgatóját (director bibliothecae) a tanárok, beosztottját (segédjét) a diákok közül választották ki.

¹⁷ 1797-ig a pápai egyházközség, azután a Dunántúli Református Egyházkerület volt a kollégium fenntartója. LAMPÉRTH 1931. 46–47.

kitűnőbb nyomtatványaival vetélkedtek¹⁸; az ő ösztönzésére született meg 1840-ben az ifjúsági „képzőtársulat”¹⁹, melynek mindaddig elnöke is volt, míg nem irodalmi s egyéb foglalkozásai minden üres idejét igénybe nem vették. E társulat megalapításában és tovább fejlesztésében nagy segélyére²⁰ voltak Jókai, Petőfi, Kerkapoly Károly, Orlai Petrich stb.²¹

Ő vitte be hosszas küzdés után e tanodába a *testgyakorlat*, mely magyar földön egyike a legrégebbeknek s nagyság tekintetében prot.[estáns] iskoláinkét még most is aligha múlják fölül.²² Ezenkívül gazdasági mintaiskolát is akart szervezni (s néhány évig elő is adta a gazdaságtant), de ez aztán csak terv maradt. Segítette megszerezni ama gyönyörű telket, melyen a tanoda új épülete, testgyakorlája stb. áll, és az építés gondjaiból is tetemes rész jutott ki számára. Azt említenem sem kell, hogy a természettani múzeumot – mint szakmájába vágót – az iskola pénzerejéhez mérve, elég szépen felszerelte, s abba több érdekes régiséget is, mint p.[éldának] o.[káért] Sajnovics János magyar jezsuitának azon távcsövét, melylyel 1770-ben a legelső északsarki expedícióban részt vett, megszerezte.²³ E mellett a város életében s a szegényebb tanulók iránti kész segélyben maradandó érdemei vannak. Petőfi is nem egyszer említi leveleiben a jó Tarczy tanárt, ki neki Pápán megélhetési módot szerzett.

¹⁸ Az egyházkerületi nyomda létrehozásának gondolatát a nyomda történetének írója Tóth Ferenc püspöknek tulajdonítja, beismerve, hogy „erre semmi pozitív adatunk nincsen, csupán logikai következtetés folytán jutunk el ehhez”. TÓTH 1939. 10. Tény, hogy 1835-ben a nyomda létesítésének költségvetési tervét kidolgozó bizottságba Mórotza (Mórocza) Dániel uradalmi ügyvédet, Sebestyén Gábor főügyészt, Stettner György jogtanárt és Soldos (Zsoldos) Ignác szolgabíróvá választották be, így Tarczy csak a háttérből segíthette a nyomda alapítását. 1838–1851 között a nyomda felügyeletét Tarczy Lajos és Bocsor István látta el, így nekik meghatározó szerepük volt a reformkori nyomda működtetésében. Vö. TÓTH 1939. 31.

¹⁹ 1840-ben olvasótársaságot alapított, 1841-ben ez alakult át képzőtársulattá. A Képzőtársulat történetéről: BORSOS 1892., SZABÓ 1913., LAMPÉRT 1931. 190–195., BODOLAY 1963. 284–299., 347–349., 371–374., 614–626., 665–666., 693–695., 697–698., 742–747., TRÓCSÁNYI 1981. 84–86., 229.

²⁰ értsd: segítségére

²¹ Az említettek a Képzőtársulatnak a többiekkel egyenrangú tagjai voltak, az egyesület hírnévét csak azután öregbítették, miután országosan ismert személyekké váltak.

²² A református főiskola tantestülete 1849 őszén határozott „testgyakorlati intézet” felállításáról, melyet 1850 tavaszán fel is állítottak. 1850 őszén a régi kollégiumban alakítottak ki téli tornatermet. A testnevelés („testgyakorlat”) kötelező oktatását az Entwurf értelmében az 1851/52. tanévben vezették be a református kollégiumban. Az „egész köztanodában” (gimnáziumban) Tóth Balázs lett a testgyakorlat tanára, aki emellett meghatározott óraszámokban más tárgyat is tanított. KIS 1896. 275–276., 260., TRÓCSÁNYI 1981. 258–261.

²³ SAJNOVICS JÁNOS (Tordas, 1733. május 12. – Buda, 1785. május 5.) tanár, nyelvész, csillagász, a magyar–finnugor nyelvrokonság képviselője. 1772-től Budán volt akadémiai mennyiségtan-tanár és a csillagvizsgáló adjunktusa, utóbbi minőségében számos asztrológiai megfigyelés fűződik a nevéhez. Pápara került távcsöve ismereteim szerint nem maradt fenn.

E közben 1846-ban meghívta a pozsonyi ágost.[ai] hitv.[allású] lyceum természettan tanárául, 1852-ben pedig megkínálták a soproni kerületi tanfelügyelőséggel, de egyik ajánlatot sem fogadta el. Amazt nem, mivel Pápát nem akarta odahagyni, emezt pedig a kéz miatt, mely neki felajánlotta.²⁴

Ennyit főbb vonásokban az iskola körüli munkálkodásáról. Lássuk most másféle tevékenységét, mely már á[l]talánosabb, de alapjában mégis az iskolákra ható volt, s ez: irodalmi működése.

Első, figyelmet ébresztett, fellépése egy polemikus dolgozat volt 1836-ban, a „Tudományos Gyűjtemény”-ben, mely immár irodalomtörténeti tényvé vált, miután abban indult meg először magyar földön a hegei bölcsezet. Németh János²⁵, a pápai tanszéken elődje, kikapkodott töredékeket közölt kéziratából a „Tud.[ományos] Gyűjt.[emény]”-ben, mely támadást Tarczy diadallal verte vissza, habár ro[s]sz következményeit sejtette is. — Nemsokára ugyanis kitört ellene a „szent vizsgálat”, mely az „istentagadó” hegei elvek hirdetését botrányosnak vélte Márton utóda szájából, s Erdélyiként megtörtént az, hogy egyenesen a bölcsezszerk által lett eltiltva e tan hirdetésétől azon egyén, ki „azt világhírében fölfogva első²⁶ tanította, miért a tudományos világ háláját ki is vivta magának.” Tarczy ekkor vissza is vonult e tanszéktől, mert a Krug-féle philosophia előadására nem voltak képesek rávenni, de kézírata ma is megvan s ifjabbkori működésének egyik kedves emléke.²⁷

1838-ban adta ki *Természettanát* az alkalmazott mathezissel egyesülve, két erős kötetben, Veszprémben s a pápai új nyomdában, melyért még azon év szept.[ember] 7-dikén levelező tagjává választotta az akadémia, sőt munkáját kijelölte a 200 aranyos nagy jutalomra is. E műnek második kiadása 1843-ban látott napvilágot, amikor aztán a nagy jutalmat valóban meg is nyerte. Harmadik, újra dolgozott s bővített kiadása most van sajtó alatt s 1870-ben az egész megjelenik.²⁸

²⁴ A második utalás szerint nem kívánt a Bach-korszakban állami hivatalt vállalni.

²⁵ Németh János Mándi Márton István halála (1831) után lett a bölcsezet tanára, később tót-vázsonyi és papkeszi református lelkészként szolgált. A pápai pedagógus lexikonból és a Veszprém megyei életrajzi lexikonból is hiányzik a biográfiája. SZINNYEI IX. 1903. 920., TUNGLI 1997. Németh János 1838–1845 között lelkészkedett Tótvázsonyban. VERESS D. 1994. 113.

²⁶ értsd: elsőként

²⁷ WILHELM TRAUOGOTT KRUG (Radis, 1770. június 22. – Leipzig, 1842. január 12.) lipcsei egyetemi tanár, kantianus német filozófus; Márton István a Krug-féle filozófiát tanította, amit az egyházkerület vezetése is elfogadott. Felfogásáról: FŐRIZS 2019. 41–55.

²⁸ A *Természettan* 3., javított és bővített kiadása Pápan jelent meg a Református Főtanodai Nyomda kiadásában 1872-ben.

1838-ban jelent meg még tőle *Népszerű égrajz, A német nyelv paradigmái*; 1839-ben *Gyöngyök a német költészetből* című ifjúsági német olvasókönyv, melynek 1863-ban már 3-dik kiadása volt közkezen. Ugyanekkor (1839.) adta *Elemi ismeretek a természettunányból s Elemi számtudomány* című munkáit, mikért 1840-ben már akadémiai rendes tag lett, mely alkalommal székét a természettani észtanról cz. értekezéssel (Évkönyvek, V köt.) foglalta el. 1841-ben adta ki a *Tiszta mértan elemeit*, mely azóta szintén több kiadást ért. 1843-ban a népkönyvkiadó-egyesület jutalmazta 50 arannyal *Népszerű természettant*, melyet 5 füzetben ki is adott, s melynek 1800 példánya két év alatt elkelt. 1844-ben jött ki tőle *Kis természettan* 3 folyamban, *Földtan* stb.; szerkesztette több évig a *pápai naptárt*, melyben népies modorban tartott csillagászati s fizikai cikkei voltak; dolgozott a *Tudománytárba* észjogi s természettantörténeti cikkeket, az *Athenaeumba*, *Figyelmezőbe*, *Társalkodóba* stb. E mellett a természettani műszavak alkotásában is tevékeny volt, amennyiben számos szót készített, ami á[ ]talános használatban van, de szerzőjükre ma már senki sem gondol.

Még 1837-ben nyert a Kisfaludy-társaságnál egy széptani művével jutalmat, melyben a *dráma hatását és literatúránk drámaszegénységét* fejtegeti (Évlapok, I. köt.), mely szakbeli munkásságát a művészetek iránti meleg érdekeltség fejtje meg.

Újabb időben is több munkája nyert pályadíjat, s ezenkívül a protestáns tanügyi mozgalmakban tollal s szóval igen élénk részt vett.

Magánéletéről keveset szólhatunk. Mindenki iránt szives, előzékeny egyént találunk benne, s e mellett igen ügyes és tapasztalt gazdát, kinek a pápai határban mintagazdasága van. A rendkívül élénk, fürge tanár, bőröllői majorságából jár be nyáron előadásokra, s idejének nagy részét ott és szőlője s gyümölcsöse válogatott fái közt tölti.

Mint tanáron semmi hanyatlás nem tapasztalható. Mi, akik 4-5 év előtt voltunk tanítványai, ép[p] oly érdekes, vonzó és ritka szép előadásról beszélhetünk, mint a 25-30 év előtti tanítványok. Benne a 62 éves embert senki nem keresné, s a bámulatosan konservált test mellett nem is kereshetné. Óhajtjuk, hogy e hasznos élet még sokáig fõntartassék a tanügy, irodalom és á[ ]talában a közművelődés szolgálatára!

Eötvös Lajos.

*Tarczy Lajos időskori arcképe
(Pollák Zsigmond metszete)
(Vasárnapi Ujság, 1880. 45. szám)*

IRODALOM

- BODOLAY 1963 = BODOLAY Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.
- BORSOS 1892 = BORSOS Károly: A pápai ev. ref. főisk. képzőtársulat története 1841–1891. Pápa, 1892.
- FÓRIZS 2019 = FÓRIZS Gergely: A kritikai filozófia értelmezése Márton István Krug-kompendiumában (1820). = Magyar Filozófiai Szemle 63 (2019) 1. sz. 41–55.
- KIS 1896 = KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai kollégium diákjai 1585–1861. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 10.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018 = A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. 1–2. 1761–1849. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2018. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 15–16.)
- LAMPÉRTH 1931 = LAMPÉRTH Géza: A pápai református főiskola története 1531–1931. A Főiskolai Könyvnyomda kiadása, Pápa, 1931.
- SZABÓ 1860 = SZABÓ Károly: Mándi Márton István, a helvét hitvallásuk pápai főiskolájának alapítója, s ugyanott a bölcsészet és mennyiségtannak negyven évig rendes tanára. Pápa, 1860.
- SZABÓ 1913 = SZABÓ Imre: A pápai ref. főiskolai ifjúsági Képzőtársulat története 1891–1912. Pápa, 1913.
- SZÉNÁSSY 1983 = SZÉNÁSSY Árpád: Heténytől Pápáig. Tarczy Lajos életútja. Hetényi Helyi Nemzeti Bizottság, Hetény, 1983.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891–1914.
- TÓTH 1931 = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- TÓTH 1939 = TÓTH Lajos: A pápai főiskolai nyomda története. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1939. (A Pápai Református Theológiai Akadémia kiadványai, 30. szám.)
- TRÓCSÁNYI 1931 = TRÓCSÁNYI Dezső: Mándi Márton István tudományos munkássága. Pápa, 1931.
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Dezső (szerk.): A pápai kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- TUNGLI 1997 = TUNGLI Gyula (főszerk.): Pápai pedagógus lexikon. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa, 1997.
- VARGA 2009 = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Felelős kiadó Varga Béláné. Veszprém, 2009.
- VARGA 2014 = VARGA Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Kiadja az Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Veszprém, 2014.
- VERESS D. 1994 = VERESS D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene. Kiadja a Balatonfüred-Csopak Tája Szövetkezet Rt., Veszprém, 1994.